Onze voorouders

Prof. Dr. Jan de Vries

Onze Voorouders

Door Prof. Dr. Jan de Vries
Heruitgave door NaSoBi, oorspronkelijke uitgave,
1942 Uitgeverij “De Schouw” – ’s-Gravenhage

Inhoud

Wat zijn Germanen?	**4**
Hoe leefden de Germanen?	**6**
De Germaanse Maatschappij	**11**
Over schrijven en dichten	**13**
Het kunsthandwerk van de Germanen	**17**
De godsdienst van de Germanen	**21**
Karaktereigenschappen van de Germanen	**23**
Iets uit de geschiedenis van de Germanen	**26**
Korte tijdtafel	**29**

Wat zijn Germanen?

De woonplaats van de Germanen

Toen eenentwintig eeuwen geleden de Romeinen ons land binnendrongen en veroverden, troffen zij hier verschillende stammen aan, zoals Friezen, Bataven en Kaninefaten. Deze behoorden tot een veel grotere groep van gelijksoortige volken, die met de naam Germanen werden aangeduid. Op vele andere plaatsen hadden de Romeinen hen reeds ontmoet. Ja, de inval van Caesar in Gallië was veroorzaakt geweest door het dreigende optreden van de Germaanse aanvoerder Ariovist, die over de Rijn Gallië was binnengedrongen. De Romeinen wisten wel dat er aan de overkant van de Rijn nog vele andere Germaanse stammen woonden, die zich tot over de Oder uitstrekten. Zelfs hadden Romeinse kooplieden en reizigers reeds vage berichten over Germaanse stammen in Scandinavië verspreid.

De Germanen waren destijds dus reeds in een groot deel van Noord- en Midden-Europa gevestigd. Zij hadden daar toen al vele eeuwen gewoond. Van een klein volk aan de zuidkust van de Oostzee waren zij in de loop van de tijd gegroeid tot een machtige groep van stammen, die het Romeinse rijk noodzaakten tot gewapend verweer en die er zelfs in slaagden de Romeinen te dwingen de Rijn als uiterste grens van hun veroveringen te handhaven. Alleen de stammen die aan de linkeroever van deze rivier woonden, werden door de Romeinen onderworpen. Zo is het te verklaren dat de meeste Germanen die in ons land gevestigd waren, onder Romeins bestuur kwamen en daar ook enige eeuwen bleven.

Romeinse schrijvers over de Germanen

De grote Romeinse geschiedschrijver Tacitus heeft aan de Germanen een afzonderlijk boekje gewijd, waardoor wij in menig opzicht over de toenmalige toestanden goed ingelicht zijn. Hij noemt hen een volk dat zich duidelijk van andere volken onderscheidt en eigenlijk alleen op zichzelf lijkt. Op grond daarvan komt hij tot de conclusie dat zij van de oudste tijden af altijd in hetzelfde gebied van Europa hebben gewoond en zich zeker niet met andere stammen hadden vermengd. Tacitus noemt als kenmerken van de Germanen felle, blauwe ogen, roodblonde haren en een geweldige lichaamsbouw. Dat zijn tot op heden toe nog de kenmerken van dat deel van de Germanen die in Scandinavië en aan de kusten van de Noordzee wonen. Deze zullen dus de oude eigenschappen het best hebben bewaard. Dit mensentype noemt men het Noordse ras en met die naam geeft men reeds aan dat het vooral in het noorden van ons werelddeel woont. Uit de berichten van de klassieke schrijvers krijgen wij echter de indruk dat dit Noordse ras zich tweeduizend jaar geleden aanmerkelijk verder naar het zuiden uitstrekte. Waarschijnlijk waren zij in deze streken overheersers van een oudere bevolking, waarmee zij zich in de loop van de eeuwen vermengden.

Kan de huidige wetenschap de mening van Tacitus bevestigen dat de Germanen altijd in het noorden van Europa hebben gewoond? Met grote zekerheid kunnen wij zeggen dat dit zeker reeds een paar duizend jaar vóór het begin van onze jaartelling het geval was. Maar aan hen ging in dit deel van Europa weer een geheel ander volk vooraf, waarvan wij de bewonderenswaardige overblijfselen kennen in de hunebedden die in Drenthe het landschap nog steeds sieren, maar die ook ver buiten onze grenzen tot in Denemarken worden aangetroffen. Misschien mogen wij dus aannemen dat in het laatste deel van de steentijd (dat is het tijdperk van het verleden waarin de mens alleen nog maar wapens en gereedschappen van steen vervaardigde) de Germanen zich in hun latere woongebied hebben gevestigd.

De Germaanse taal

Nu wij toch zover in het verleden zijn teruggegaan, willen wij een ogenblik stilstaan bij de vraag waar die Germanen dan wel vandaan gekomen zijn. De Germaanse taal geeft daarvoor enige aanwijzingen. Zij behoort nauw samen met een aantal andere talen, zoals het Latijn en het Grieks, het Keltisch en het Slavisch, ja zelfs het Perzisch en het in Voor-Indië gesproken Sanskriet. Al deze talen worden samengevat onder de naam Indo-Germaans. Het ligt nu voor de hand aan te nemen dat de volkeren die deze verwante talen spraken, van een gemeenschappelijk oervolk afstamden. Dit oervolk noemen wij naar zijn taal ook Indo-Germanen. Waar deze eens hebben gewoond, is natuurlijk niet met zekerheid te zeggen, maar wanneer wij erop letten dat hun afstammelingen zich hoofdzakelijk over Europa hebben uitgebreid, dan mogen wij wel aannemen dat het oervolk ook reeds in ons werelddeel heeft gewoond.

Waren de Germanen wilden?

Wij zijn nu zover in het verleden teruggegaan dat wij onwillekeurig deze stammen als laagontwikkeld voorstellen, ongeveer zoals de ‘wilden’ in andere werelddelen. Wij hoorden immers reeds dat er een tijd was waarin alleen stenen voorwerpen werden gebruikt. Het kan wel niet primitiever. Wij moderne mensen kunnen ons nauwelijks een leven zonder metalen voorstellen. Men dacht zich daarom de Germanen – ook nog in de Romeinse tijd – graag als een zeer weinig ontwikkeld volk: armzalige stammen die met hun kudden heen en weer zwierven, voortdurend op zoek naar geschikte weiden voor hun vee, dus als echte nomaden. Dit is echter geheel onjuist. Reeds de natuurlijke gesteldheid van het door hen bewoonde deel van Europa is al heel weinig geschikt voor de levenswijze van nomaden. Daarvoor moet men de wijde steppen hebben, zoals die in het zuiden van Rusland en vooral in Azië worden gevonden. Wij weten bovendien door vondsten in de bodem dat de Germanen sinds onheuglijke tijden de landbouw beoefenden, ja dat zelfs het nog zoveel oudere volk dat de hunebedden oprichtte, zich reeds in vaste woonplaatsen had neergezet en verschillende graangewassen verbouwde.

De Germanen waren landbouwers

Wij moeten ons de Germanen dus voorstellen als een echt boerenvolk. Waar de bodem vruchtbaar was en zich gemakkelijk liet bewerken, daar waren ook hun nederzettingen. Onvruchtbare heide of ondoordringbaar bos werden natuurlijk zoveel mogelijk gemeden. Over de aard van hun landbouw kunnen wij ons door verschillende bodemvondsten een voorstelling maken: vele eeuwen voor hun aanraking met de Romeinen werden reeds de volgende gewassen geteeld: gerst, tarwe, haver, rogge, vlas en hennep, waarschijnlijk ook reeds enkele peulvruchten. In de zomer heeft dus het wuivende goudgele graan onze akkers reeds duizenden jaren lang bedekt en evenzoveel duizenden jaren hebben Germaanse boeren in taai arbeid met ploeg en zeis hun levensonderhoud uit de bodem gehaald.

Hoe leefden de Germanen?

De Germaanse beschaving was eenvoudig

Voor alle andere volken hadden de Romeinen de naam 'barbaren'. Daarmee bedoelden zij niet mensen die op een bijzonder lage trap van ontwikkeling stonden, maar niet anders dan een vreemd, een niet-Romeins volk. Uit het feit dat talrijke Germanen in het Romeinse leger tot aanzienlijke ambten opklommen, blijkt reeds duidelijk dat zij in aanleg en ontwikkeling zeker geen barbaren waren in de zin waarin wij nu gewoon zijn dit woord te bezigen. Maar er was natuurlijk wel een onderscheid tussen de beschaving van de Romeinen en die van de Germanen, en dit verschil was zelfs zeer groot. Prachtige paleizen, grootse waterleidingen, kostbare amfitheaters, zoals de Romeinen die bouwden, waren aan de Germanen onbekend. Hun beschaving was boers-eenvoudig, vergeleken met die van het keizerlijke Rome. Maar wij zullen de boeren op ons platteland ook niet minachten, al omringen zij zich niet met de gemakken en de weelde van de stedelingen.

In de bodem van ons land komen geen metalen voor. Het spreekt dus vanzelf dat brons en ijzer, om nog maar te zwijgen van zilver en goud, hier moesten worden ingevoerd en daardoor slechts schaars voorradig waren. De Germanen gebruikten dus voor het maken van hun gereedschappen evenals voor het bouwen van hun huizen het liefst hout, dat hier in overvloed aanwezig was. Hun wapens waren natuurlijk van ijzer gemaakt en dat deze deugdelijk waren, hebben de Romeinen in hun strijd met de Germanen herhaaldelijk ondervonden.

De huizen van de Germanen

Stenen huizen kenden de Germanen niet. Deze horen ook thuis in zuidelijker streken, waar men in de bodem steensoorten vindt die gemakkelijk kunnen worden gespleten en behouwen. In het gehele Noord-Europese gebied was de mens door de natuur op hout aangewezen. Onze voorouders hebben hun huizen gebouwd door eerst een geraamte van palen op te richten en de vakken daartussen aan te vullen met gevlochten twijgen, die vervolgens met leem werden bestreken. Ons woord 'wand' is afgeleid van het werkwoord 'winden' en duidt dus eigenlijk zo'n gevlochten muur aan. De Germaanse huizen leken dus veel op de ouderwetse boerenwoningen die men nu nog, zowel in het zuiden van Limburg als in het oosten van ons land, aantreft. Dat het geen onaanzienlijke hutjes waren, maar inderdaad flinke boerderijen, wordt door de overblijfselen van zulke woningen bewezen die men hier en daar in ons land gevonden heeft. Zo werd in de terp van Ezinge (Groningen) uit de tijd omstreeks het begin van onze jaartelling een aantal huizen ontdekt, waarvan enkele reeds een omvang hadden van 23 m lengte bij 8 m breedte (zie fig. 1). Dat waren dus waarlijk kapitale boerenhoeven, waarin de bewoners zich behaaglijk konden inrichten en tegen de wisselingen van ons klimaat bestand waren. Ruw en slordig was de afwerking van zulke huizen ook allerminst. Zelfs de Romeinse schrijvers prijzen het sierlijke houtsnijwerk aan de deur en andere onderdelen van het huis.

Fig. 1. Op grond van de resten, die in de terp van Ezinge gevonden zijn, zullen de woningen der Germanen in het begin onzer jaartelling er aldus hebben uitgezien.

Fig. 2. Deze wagen werd gevonden in de grafheuvel van een Noorse vorstin, die omstreeks 800 geleefd heeft.

De kleding

Men moet dus eindelijk eens ophouden onze voorouders af te schilderen als halfnaakte wilden die zich in berevellen hulden en in armzalige hutten woonden. De Germaanse boer zal zich in de winter natuurlijk in een warme pels hebben gestoken, maar in het algemeen droeg hij kleren van wol en linnen. In Denemarken heeft men graven gevonden die uit de tijd van omstreeks vijftien eeuwen vóór het begin van onze jaartelling stammen. Daarin trof men kledingstukken aan zowel van mannen als van vrouwen, die zo goed bewaard waren gebleven dat zij in een museum konden worden tentoongesteld. Zij waren uit dikke wollen stof geweven. Het vrouwenkleed bestond uit rok en bovenlijf, dat van de man uit broek en buis. Men vond nog merkwaardiger dingen: een gordel in de vorm van een geweven en met patronen versierde band, waaraan kunstig bewerkte kwasten hingen, en verder een haarnet dat uit fijne draden was gevlochten en met een snoer om het hoofd werd bevestigd (zie fig. 3 en 4). Het spreekt vanzelf dat de Bataven en de Friezen, die zoveel eeuwen later leefden, de kunst van spinnen en weven niet verleerd hadden.

Fig. 3 en 4

Zo waren de Germanen in Denemarken omstreeks vijftien eeuwen vóór het begin van onze jaartelling gekleed.

Gereedschappen

Er bestaat trouwens geen enkele reden om aan te nemen dat de gereedschappen van de Germanen destijds gebrekkig geweest zijn. Integendeel, wij weten dat de ploeg die onze voorouders gebruikten, doeltreffender en moderner was dan het type waarmee de Romeinse boer toen nog altijd zijn grond bewerkte. Men moet zich ook niet voorstellen dat de wielen van de wagens uit platte houten schijven waren vervaardigd, zoals de achterlijke landbevolking in het oosten van Europa die heden ten dage nog gebruikt. Het spaakwiel kenden de Germanen reeds lang (zie fig. 2) en uit onze eigen bodem zijn daarvan verschillende exemplaren tevoorschijn gekomen. Dit zijn slechts enkele voorbeelden om aan te tonen dat de Germaanse boer over werktuigen en gereedschappen beschikte die in menig opzicht niet behoeven onder te doen voor die welke tegenwoordig nog steeds in gebruik zijn.

Fig. 1. Op grond van de resten die in de terp van Ezinge gevonden zijn, zullen de woningen van de Germanen in het begin van onze jaartelling er aldus hebben uitgezien. **Fig. 2.** Deze wagen werd gevonden in de grafheuvel van een Noorse vorstin die omstreeks 800 heeft geleefd.

Fig. 3 en 4. Zo waren de Germanen in Denemarken omstreeks vijftien eeuwen vóór het begin van onze jaartelling gekleed.

De krijgsuitrusting

In die tijd was elke man, als er oorlog dreigde, ook krijgsman. In dit opzicht was hij niet minder doeltreffend uitgerust. De Germanen kenden in het begin van onze jaartelling reeds een pantser dat op vernuftige wijze uit metalen ringen was samengesteld. Elke ring was door vier andere eromheen gelegen ringen gevlochten. Zo’n lichaamsbedekking was tegelijk soepel voor elke beweging en tegen zwaardhouwen bestand. Helmen zijn ook overoud. Zij werden uit bronzen platen aaneengeklonken en voorzien met een versiering op de top die gewoonlijk een dier (vaak een ever) voorstelde. Het schild bestond uit dunne, geschaafde houten platen, gevat in een metalen rand en van een sterk gewelfde metalen knop in het midden tot bescherming van de handgreep voorzien. Als aanvalswapens dienden zwaard en speer.

De scheepsbouw

De Germanen waren uitstekende timmerlieden, wat ons niet verwondert bij een volk dat voor het grootste deel van zijn behoeften op hout was aangewezen. Zij tonen hun kunstvaardigheid vooral in de scheepsbouw. Onze voorouders, die aan de kusten van de Noordzee woonden en wier land door vele meren, rivieren en waterlopen doorsneden werd, hebben natuurlijk reeds vroeg geleerd vaartuigen te bouwen. Voor het verkeer in het binnenland kon men eenvoudige bootjes gebruiken. Nog heden kent men ze in het zuiden van Duitsland, die niet veel meer zijn dan een behouwen en van binnen uitgeholde boomstam. Maar om op zee te varen, heeft men andere vaartuigen nodig. De boten die men hier en daar in het woongebied van de Germanen gevonden heeft, bewijzen de hoge ontwikkeling van hun scheepsbouw. Zo vond men in Sleeswijk-Holstein een roeiboot uit de tijd van omstreeks 300 n.Chr. Het is een prachtig getimmerd eikenhouten vaartuig, ongeveer 24 m lang en 3 m breed. De romp bestaat uit elf planken die dakpansgewijs over elkaar heen liggen en met ijzeren klinknagels aan elkaar zijn bevestigd. De naden waren met werk gebreeuwd. Aan elke zijde was plaats voor veertien roeiers. Het schip kon een bemanning van 40 koppen bevatten. Enige eeuwen later werd het vaartuig gebouwd dat bij Gokstad in Zuid-Noorwegen opgegraven werd. Dit was niet alleen voor roeien, maar ook voor zeilen ingericht. Hoe

uitnemend het voor de zeevaart geschikt was, werd in 1893 bewezen, toen men met een nauwkeurig nagebootst model van Noorwegen naar Amerika is overgestoken en bij gunstige wind een snelheid van 10 tot 11 knopen bereikte (zie fig. 5).

Fig. 5. ***Afbeelding van een schip, gevonden in hetzelfde graf te Oseberg in Noorwegen, waaruit ook de wagen van fig. 2 afkomstig is. Van bijzonder belang is de fraaie versiering van de achtersteven. Het roer zit niet achter aan het schip, maar aan een der zijden; dat verklaart nog onze namen stuurboord (waar het stuur -bevestigd was) en bakboord (waarheen de stuurman met zijn bak of rug gewend was).***

De Germaanse maatschappij

De sibbe

Het middelpunt van het maatschappelijke leven was de familie. In plaats van dit vreemde woord kunnen wij beter de Germaanse term ‘sibbe’ gebruiken. Daarmee bedoelt men de mensen die elkander in den bloede bestaan, dus niet alleen de engere kring van het gezin, maar daarboven ook de verwanten die tot de mannelijke lijn behoren (zoals ooms en neven). Het gezin vormde een veel hechtere eenheid dan dit tegenwoordig het geval pleegt te zijn. Alleen op het platteland bestaat nog grotendeels de oude Germaanse gezinsvorm. Zolang de vader leeft, blijven de zoons in huis wonen. Zelfs als zij trouwen, trekken zij vaak in het ouderlijk gezin in. De boerenhoeve gaat gewoonlijk op de oudste zoon over, waardoor voorkomen wordt dat het grondbezit al te sterk versnippert en daardoor landbouwbedrijven zouden ontstaan die te klein zijn voor een lonende opbrengst. Ook de jongere zoons blijven in het ouderlijke huis wonen en werken in het boerenbedrijf mee. Anders moeten zij hun geluk elders beproeven.

De eenheid van de sibbe blijkt duidelijk daaruit dat haar leden in tijden van nood en gevaar voor elkander onvoorwaardelijk instaan. Een treffend voorbeeld geeft het oude Germaanse systeem van de bloedwraak. De gewelddadige dood van een lid van de sibbe wordt door het gehele geslacht als een vijandige handeling beschouwd, waartegen men zich gemeenschappelijk moet verweren. Dit verweer treft niet degene die de doodslag pleegde, maar zijn gehele sibbe. Het werd dus een strijd tussen twee familiegroepen, die soms veel slachtoffers kon eisen. Langzamerhand kwam de gewoonte op een doodslag niet te wreken door een nieuwe gewelddaad, maar hem te zoenen door een boete die door beide partijen in een vergelijk werd vastgesteld en waarvan de grootte in verhouding stond tot de rang en de macht van de betrokken personen. De eenheid van de sibbe blijkt ook nu weder overtuigend, want ook het betalen van deze boete was een zaak van het familieverband. Zij werd enerzijds opgebracht en anderzijds ontvangen door de sibbe als geheel. Bovendien geschiedden zowel het betalen als het ontvangen pondspondsgewijs, en wel in deze zin dat de som die men bijdroeg dan wel ontving, in verhouding stond tot de graad van bloedverwantschap ten aanzien van hem die de doodslag pleegde of daarvan het slachtoffer was geworden.

Inrichting van de maatschappij

De volwassen leden van de sibben kwamen samen op de volksvergadering, oudtijds ‘ding’ genoemd. Daar hadden zij het recht te beslissen over de belangen van de gemeenschap. Het waren natuurlijk alleen de vrije boeren die hiertoe het recht hadden, de mannen dus die op een eigen erfelijk grondbezit woonden (in het Oudgermaans ‘odal’ genoemd). De onvrijen, of dit nu de horige knechten of de slaven waren, hadden geen aandeel aan het volksbestuur. Onder deze vrije boeren staken enkele geslachten door hun macht of rijkdom omhoog. Deze sibben vormden de ‘adel’, een woord dat met het bovengenoemde ‘odal’ samenhangt. De leiders van de stam, die vaak koningen werden genoemd, behoorden tot deze adelsgeslachten. Zij werden daaruit gekozen, telkens wanneer dit nodig was. Maar bij de dood van een vorst sprak het niet vanzelf dat de oudste zoon opvolgde, want de volksvergadering had het recht uit de koninklijke familie degene aan te wijzen die naar zijn lichamelijke en geestelijke eigenschappen het best geschikt was het volk te leiden. Onbeperkte macht had de koning geenszins. Alle belangrijke beslissingen

moesten door de volksvergadering worden goedgekeurd. Dit geschiedde gewoonlijk doordat de mannen met hun zwaarden tegen de schilden sloegen.

Men kan dus in zeker opzicht spreken van een democratische staatsinrichting. De macht berustte bij de gezamenlijke vrije mannen van dorp, stam of volk. Slechts in tijden van oorlog werd de koning als aanvoerder van het leger met grotere macht bekleed en onderwierp men zich aan zijn leiding. Dit behoefde volstrekt niet uit te sluiten dat zijn gezag voornamelijk van zijn persoonlijk overwicht, van zijn veldheerstalent of van de door hem behaalde overwinningen afhing. Maar in tijden van langdurige oorlogen kon het niet uitblijven dat het gezag van de militaire leider voortdurend sterker werd. Wij zien dan ook dat in de onrustige tijden van de volksverhuizing, toen menige Germaanse stam jarenlang zich te midden van een vijandelijk volk moest staande houden en dus voortdurend op oorlogsvoet stond, het koninklijk gezag aanmerkelijk werd versterkt en daardoor de invloed van de volksvergadering ook daalde.

De vorst en zijn gevolg

Er was trouwens nog een instelling die deze ontwikkeling kon bevorderen. De vorst verzamelde om zich heen een weerbaar gevolg, bestaande uit mannen die uit begeerte naar roem en eer zich in zijn dienst hadden begeven. Het waren niet alleen mannen van het eigen volk die zich in het gevolg lieten opnemen, maar ook van andere stammen. Hoe meer aanzien een vorst door zijn wapenfeiten had verworven, hoe groter de aantrekkingskracht die van hem uitging. Tacitus zegt het kort en krachtig: Groot is de wedijver enerzijds onder de mannen van het gevolg, wie de eerste plaats naast de leider inneemt, anderzijds onder de vorsten, wie het grootste en dapperste gevolg bezit.

De verhouding tussen de vorst en de gevolgsmannen was die van persoonlijke trouw. Zij hadden zich door plechtige gelofte aan elkander verbonden. De heer zorgde voor het onderhoud en de bewapening van het gevolg en deelde op gezette tijden geschenken uit. Daarom wordt ook in de poëzie een vorst naast zijn moed ook om zijn mildheid geprezen. De mannen van het gevolg waren daartegenover verplicht hun heer op al zijn krijgstochten te vergezellen en hun leven voor zijn zaak in te zetten. De Germaanse heldenliederen bezingen meermalen de ondergang van een koning met zijn gevolg, die dapper strijden tegen een vijandelijke overmacht. Hoogste roem voor de held is het aan de voeten van de heer te vallen en aldus tot in de dood aan hem verbonden te blijven.

Het trouwverbond tussen leider en gevolg duurt zo lang als beide partijen het bestendigen willen. Het kan worden opgezegd en ontbonden. Maar zolang het bestaat, zijn beide partijen tot volkomen trouw verplicht. Wie zijn heer in de strijd zou verlaten, pleegt het zwartste verraad dat een Germaan zich kan voorstellen. Het spreekt vanzelf dat een gevolg, met zulke persoonlijke banden aan zijn vorst verknocht, in tijden van oorlog hem onschatbare diensten kon bewijzen. Waren de omstandigheden gunstig, dan kon een vorst met de steun van zo’n schaar toegewijde mannen zijn macht, zowel naar buiten als naar binnen, aanmerkelijk versterken. Wij vinden dan ook reeds in de Romeinse tijd bij de Germanen zeer uiteenlopende regeringsvormen, wisselend van een vrijwel absoluut koningschap tot een haast even volstrekte democratie.

Over schrijven en dichten

De runen

Omstreeks het begin van onze jaartelling hadden de Germanen zich reeds de schrijfkunst eigen gemaakt. Zij gebruikten daarvoor het runenalfabet. De lettertekens bestaan voornamelijk uit een verticale streep of ‘staf’, die door zijwaartse strepen onderscheiden kan worden. Verschillende van deze tekens vertonen zo’n grote overeenstemming met de letters van het Latijnse alfabet dat er tussen beide een samenhang moet bestaan. Deze is daardoor te verklaren dat de Germanen hun schrift gevormd hebben naar het voorbeeld van een reeds bestaand alfabet, dat weliswaar op sommige punten anders was dan het Latijnse, maar daarvan toch veel invloed had ondergaan. Mogelijk was dit een alfabet zoals er door stammen die in de Alpendalen woonden, werd gebruikt. Er zijn onder de runentekens ook enkele die de verticale staf missen en die bovendien vormen hebben die in het Alpenschrift onbekend zijn. In zulke gevallen mag men misschien wel aannemen dat in het Germaanse runenschrift ook tekens voorkomen die reeds vroeger in gebruik waren.

Wanneer men de runen met andere schriftsoorten vergelijkt, dan valt het op dat hierbij zoveel mogelijk de ronde vormen werden vermeden. Bovendien zijn de horizontale lijnen, die in de letters van het Alpenschrift voorkomen, verdwenen en vervangen door schuine strepen (zoals bij de letter T). Deze beide eigenaardigheden vinden hun verklaring daarin dat het runenschrift voornamelijk gebruikt werd om daarmee in hout te ritsen. Hierbij moet men immers vermijden insnijdigen in de richting van de houtnerf te maken, waardoor het hout gemakkelijk kan splijten. In Friesland zijn enkele houten staafjes gevonden die met runentekens beschreven waren. Eeuwenlang is dit schrijfsysteem door de bewoners van ons land gebruikt (zie fig. 6).

Het runenalfabet bestaat uit 24 tekens, die geheel voldoende zijn om de verschillende Germaanse klanken aan te duiden. De Germaan die dit alfabet samengesteld heeft, blijkt zich terdege rekenschap gegeven te hebben van de eisen die men aan zo’n schrijfsysteem moet stellen en hij heeft deze lang niet eenvoudige taak op voortreffelijke wijze uitgevoerd. Dat verklaart ook dat de runen nog zeer lang in gebruik zijn gebleven. In Scandinavië heeft men nog in de 11de en 12de eeuw runenopschriften in steen gehouwen (zie fig. 7), ja zelfs gebruikten Zweedse boeren nog in de 18de eeuw in bijzondere gevallen de runen.

De aard van deze tekens wijst er reeds op dat dit schrift voornamelijk bestemd was voor korte mededelingen die in hout of metaal werden geritst, dan wel in steen gehouwen. Men moet zich niet voorstellen dat de Germanen daarmee op perkament of op papier schreven. Daaraan hadden zij geen behoefte. Gedichten werden niet op schrift gesteld, maar uitsluitend in het geheugen bewaard. Dit geschiedde met zoveel nauwkeurigheid dat zij van geslacht op geslacht werden overgeleverd. Daardoor was het mogelijk dat vele eeuwen nadat een gedicht was ontstaan, het op perkament werd opgetekend en aldus voor ons bewaard kon worden. Het spreekt echter vanzelf dat ons van de liederen van de Bataven niets bewaard is gebleven. Wij weten alleen uit de mededelingen van Tacitus dat er toenmaals gedichten bestonden waarin de heldendaden van beroemde mannen, zoals Arminius, werden bezongen. Een verdediger van de Germaanse vrijheid als Claudius Civilis werd dus zeker ook in Bataafse liederen om zijn moed geprezen.

Fig. 6. Een staafje van taxishout, gevonden in de terp van Westeremden, waarop runen geritst zijn.

Fig. 7. Een der zijkanten van de Deense runensteen te Jellinge van omstreeks 980, waarop Koning Harald schreef, dat hij Denemarken en Noorwegen onderworpen en de Denen tot het Christendom bekeerd had.

Het heldenlied

De Germanen kenden evenals de Grieken het heldenlied, waarin roemrijke gebeurtenissen uit het verleden werden behandeld. Zulke gedichten werden door beroepszangers voorgedragen in de hal van vorsten en edelen. Zij dienden niet alleen om de herinnering aan de dappere daden van het voorgeslacht levend te houden, maar vooral ook om in de hoorders de geestdrift te wekken die hen in staat zou stellen de voorouders in moed en zelfopoffering te evenaren. Vaak is de inhoud van deze liederen het verhaal hoe een vorst in dappere strijd met een overmachtige tegenstander een roemrijk einde vindt. Het spreekt dus vanzelf dat het heldenlied in hoofdzaak een tragisch karakter had.

De vorm van de oude Germaanse poëzie was anders dan die van onze tegenwoordige dichtkunst. Het kenmerk van onze poëzie is het eindrijm, maar dit is een ornament dat wij van de Romaanse volken hebben overgenomen. Daarentegen steunt het Germaanse vers op het stafrijm of de alliteratie: enkele woorden van een versregel beginnen met dezelfde klank, zoals wij dat nog kennen uit vaste uitdrukkingen als ‘met man en muis’, ‘lief en leed’, ‘over stok en steen’.

Elke versregel bestond uit twee stukken, waarvan ieder twee beklemtoonde en een onbepaald aantal onbeklemtoonde lettergrepen had. Er waren in zo’n vers dus vier heffingen. Van deze waren de eerste drie door stafrijm met elkander verbonden, tenminste als het vers aan de strengste eisen voldeed, want vooral in de oudste tijd was het geoorloofd dat er slechts twee lettergrepen aan het stafrijm deelnamen. Een voorbeeld moge dit verduidelijken. In het Oudduitse Hildebrandslied wordt verteld hoe de oude Hildebrand, die vele jaren uit zijn land afwezig was geweest, eens in de dienst van de Oost-Gotische koning Theodorik de Grote aan een oorlog deelneemt en daardoor als vijand tegenover zich zijn zoon Hadubrand ontmoet, die hem niet herkent. Na een korte woordenwisseling geraken vader en zoon met elkander in strijd. Wanneer Hildebrand de man die hij ontmoet naar zijn naam vraagt, vervolgt de dichter met de volgende regels, die zich zo eng mogelijk aan het oorspronkelijke aansluiten:

Hadubrand zeide,
dat vertelden mij
oude en wijze,
dat Hildebrand mijn vader heette;
Hildebrands zoon:
onze mannen,
die eertijds leefden,
ik heet Hadubrand.

Zulke verzen klinken geheel anders dan wij dat gewend zijn. Het sterkst valt wel op dat de regels ongelijke lengte hebben en dat de verdeling van de beklemtoonde lettergrepen over het vers onregelmatig schijnt te zijn. Soms staan twee zulke syllaben onmiddellijk achter elkaar, soms staan er twee of zelfs meer lettergrepen tussen. Het kan dan ook niet anders of de voordracht moet zeer afwisselend zijn geweest: nu eens langzaam en met nadruk, dan weer snel over lange dalingen heen glijdend. Een gelijkmatige versdreun is in zulke poëzie onmogelijk. Eerder zal de voordracht zich zo eng mogelijk hebben aangepast bij de vorm van het vers, die op zijn beurt weer een getrouwe weerspiegeling van de inhoud was.

Fig. 6. Een staafje van taxishout, gevonden in de terp van Westeremden, waarop runen geritst zijn. **Fig. 7.** Een van de zijkanten van de Deense runensteen te Jellinge van omstreeks 980, waarop koning Harald schreef dat hij Denemarken en Noorwegen had onderworpen en de Denen tot het christendom had bekeerd.

Het runenalfabet van de Noord-Germanen; boven het oudere van 24 tekens, beneden het jongere van 16 tekens.

Het Runen-alfabet der Noord-Germanen; boven het oudere van 24 tekens, beneden het jongere van 16 tekens.

Het kunsthandwerk van de Germanen

Houtsnijwerk

Wat de Germanen op het gebied van de beeldende kunst tot stand hebben gebracht, is ons alleen bekend voor zover het bewaard is gebleven. Dit hangt grotendeels af van het materiaal dat werd gebruikt. Terwijl stenen en metalen voorwerpen lang in de grond bewaard kunnen blijven, is hout bijzonder vergankelijk. Wij merkten reeds op dat de Germanen uitstekende timmerlieden waren, maar het is juist op dit gebied dat wij hun vaardigheid maar zeer zelden kunnen bewonderen. Wij horen vertellen dat er reeds in de 9de eeuw schilden werden gemaakt waarop allerlei voorstellingen waren afgebeeld. Wij lezen ook dat een machtig IJslander in de 10de eeuw zijn huis van binnen liet versieren met houtsnijwerk waarin verschillende godenmythen waren uitgebeeld. Natuurlijk is daarvan niets bewaard. Wij mogen echter wel aannemen dat de Germaanse kunstenaar in staat was mensen, dieren en dingen uit te beelden. Een gelukkig toeval laat ons echter zien tot welk een hoogte de houtsnijwerk zich had ontwikkeld: bij Oseberg, een plaatsje in het zuidoosten van Noorwegen, is een schip opgegraven dat omstreeks 800 kan worden gedateerd. Daarin bevinden zich allerlei huisraad, verder wagens en sleden, alle rijk met houtsnijwerk versierd. Het merkwaardigst echter zijn een paar uitgesneden dierenkoppen die niet alleen een geopende drakenmuil op treffende wijze weergeven, maar waarvan de oppervlakte bovendien met fraai uitgevoerde ornamenten is versierd (zie fig. 8).

Sierkunst in de bronstijd

Toch krijgen wij de indruk, als wij overzien wat er in de loop van de tijd door opgravingen aan de dag is gekomen, dat de Germanen zich minder aangetrokken voelden tot het nabootsen van mensen of dieren dan tot het ontwerpen van vlakversieringen. Dat begint reeds in de bronstijd, dus ongeveer vijftien eeuwen voor het begin van onze jaartelling. Het brons is een metaal dat reeds door zijn fraaie glans een lust voor het oog is. Wanneer men daarin door middel van een scherp voorwerp lijnen en punten uitdrijft, treden deze door het verschillende lichteffect tegen de ondergrond duidelijk naar voren. In deze periode overheersen als versieringsmotieven de cirkel en de spiraal, die op allerlei wijzen met elkander tot kunstige ornamenten worden verbonden. Het is bewonderenswaardig dat deze oude metaalbewerkers zulke moeilijke figuren zo feilloos hebben kunnen uitvoeren. De gewelfde oppervlakte van een rond bronzen voorwerp is in een aantal concentrische banden verdeeld en in elk van deze zijn op gelijke afstanden een aantal cirkels en spiralen aangebracht. Is dit aantal even, dan schijnt het nog niet zo moeilijk de cirkelvormige band gelijkmatig te verdelen, maar als hierin zeven of negen figuren zijn aangebracht, dan vraagt men zich met verbazing af hoe die kunstenaars met hun eenvoudige hulpmiddelen in staat waren zo’n ingewikkeld ornament uit te voeren (zie fig. 9).

Fig. 8
Besneden dierenkop, gevonden in het schip van Oseberg.

Fig. 9. Voorbeeld van de wijze, waarop metalen voorwerpen in de bronstijd versierd werden.

Sierkunst in de ijzertijd

Een geheel andere sierkunst ontstaat weer na het begin van onze jaartelling, en wel in de periode van de volksverhuizing en in de wikingtijd. Het karakter van deze ornamentiek kan men het best bepalen als een vlechtwerk van door elkander gestrengelde banden en slingers. Beziet men deze voorwerpen echter nauwkeuriger, dan bemerkt men dat op allerlei plaatsen die slingers in vormen eindigen die aan koppen en poten van dieren herinneren. Het zijn dus eigenlijk dierenlichamen die lintvormig zijn uitgerekt en zich op grillige wijze door elkaar kronkelen. Het voorbeeld van deze kunst leverde het zuidoosten van Europa, waar allerlei diervormen, zoals leeuw, hert, paard en vogel, graag als ornament werden gebruikt. De Germanen die hiermee in aanraking kwamen, hebben deze kunst nagebootst, maar tevens geheel van karakter veranderd. Zij wensten geen natuurgetrouwe uitbeeldingen van werkelijke dieren, maar zij stelden daarvoor in de plaats een fantastisch rankenwerk van schijnbaar willekeurig door elkaar gestrengelde banden (zie fig. 10).

Vergelijkt men dit met de bronstijdkunst, dan valt het grote verschil dadelijk op. Tegenover de klare en overzichtelijke indeling van zuiver meetkundige vormen, zoals de cirkels en spiralen van de bronstijd, staat nu het grillige spel van zich ontplooiende en dan weer zich inwikkelende lussen en strikken, waaraan de diervormen een zonderlinge schijn van leven en beweging geven. Rust spreekt uit de ornamenten van de bronstijd, daarentegen uit die van volksverhuizing en wikingtijd een bruisend en uitbundig leven.

Wij zeiden dat die bandvormige versieringen een grillig lijnenspel vormden. Hier schijnt de willekeur van de verbeelding te heersen. Toch is dit in werkelijkheid niet het geval. Het merkwaardige is dat die lijnen wel grillig schijnen te verlopen, maar dat zij toch aan een vast plan gehoorzamen. Er heerst juist niet willekeur, maar strenge symmetrie. Vaak zijn het twee, soms zelfs wel meer, dierenfiguren die tegenover elkaar zijn geplaatst en dan samen tot een enkel ornament worden verstrengeld. Wie het lukt aan de koppen en poten de dierlichamen te ontdekken en daardoor de slingers te ontwarren, zal zich stellig verbazen over de weldoordachte opbouw van het ornament. Ook hier vraagt men zich af hoe het deze kunstenaars mogelijk was niet alleen zulke ingewikkelde versieringen te ontwerpen, maar ook op het metalen oppervlak van de voorwerpen over te brengen (zie fig. 11).

De aard van de Germaanse kunst

Deze kunstvormen kunnen ons iets leren omtrent de geestelijke aanleg van de Germanen. Het is reeds opmerkelijk dat zij zich zo weinig aangetrokken voelden tot het afbeelden van de werkelijkheid en daartegenover de voorkeur gaven aan een sierkunst die hoofdzakelijk uit lijnen was opgebouwd. De kunstenaar wil zich niet binden aan de vormen die de natuur hem biedt. Hij wil niet nabootsen, maar zelf scheppen. En wat hij scheppen wil, is een onbelemmerd spel met lijnen, zoals zijn eigen verbeelding hem dat voortovert. Dan is er nog iets: naar de uiterlijke schijn schept hij een chaos van lijnen, een verwarrende verstrengeling van schijnbaar doelloze slingers. Maar achter deze chaos ligt toch een ordenend beginsel verborgen en deze kunstenaars hebben wel degelijk een plan en een bedoeling, al bedekken zij deze ook onder een grillig lijnenspel. Ook als de wildste fantasie schijnt te heersen, wordt deze toch bedwongen door de bewuste wil tot het vinden van een bindende vorm.

Fig. 8. Besneden dierenkop, gevonden in het schip van Oseberg. **Fig. 9.** Voorbeeld van de wijze waarop metalen voorwerpen in de bronstijd werden versierd. **Fig. 10.** Een rijkversierde broche-speld, gemaakt van verguld brons, gevonden op het Zweedse eiland Gotland en stammend uit het eind van de volksverhuizing. **Fig. 11.** Gesp gevonden te Hooge-Beintum in Friesland.

Fig. 10. Een rijkversierde broche-speld, gemaakt van verguld brons, gevonden op het Zweedse eilands Gotland en stammend uit het eind van de Volksverhuizing.

Fig. 11. Gesp gevonden te Hooge-Beintum in Friesland.

De godsdienst van de Germanen

Germaanse goden in de Romeinse tijd

Het is wel te begrijpen dat de Romeinen ons maar weinig vertellen over de godsdienst onzer voorvaderen. Zij zullen daarvoor weinig belangstelling hebben gehad en tekenden dus alleen op wat hun in het verkeer met de Germanen opviel. Toch geeft Tacitus ons verschillende belangwekkende mededelingen. Allereerst spreekt hij over de goden, maar hij duidt ze jammer genoeg aan met de namen van de Romeinse goden die naar zijn mening met de Germaanse overeenstemden. Zo horen wij dus van een Germaanse Jupiter, Mars en Mercurius, die met bloedige offers werden vereerd, waarbij onder bijzondere omstandigheden ook het leven van mensen kon worden geëist. Nu kunnen wij opmaken welke goden hij met de Latijnse namen bedoelt, omdat de namen van de weekdagen, die ook naar goden waren benoemd, door de Germanen zijn overgenomen en vertaald. De weekindeling van zeven dagen hebben onze voorouders in het begin van onze jaartelling door de Romeinen leren kennen.

De dag die bij de Romeinen naar Mercurius heet, noemen wij woensdag of Wodansdag, terwijl de donderdag, dat wil zeggen de aan Donar gewijde dag, beantwoordt aan het Latijnse woord ‘dag van Jupiter’. Vrijdag is een vertaling van ‘Venusdag’, zodat zich achter het woord ‘Vrij’ de naam van een godin moet verbergen. Eindelijk verschuilt zich in de naam dinsdag de aanduiding van een god die de Romeinen met Mars gelijkstelden.

De voornaamste goden

Als wij nu verder rekening houden met de veel uitvoeriger berichten die in de oude overlevering van Scandinavië bewaard zijn gebleven, dan kunnen wij de Germaanse godenwereld in grote trekken op de volgende wijze beschrijven. De voornaamste god, die de Romeinen met de krijgsgod Mars vergeleken, heette Tiu (of Tiw). Deze was oorspronkelijk de machtige hemelgod van het Indo-Germaanse oervolk, gelijk dit Zeus bij de Grieken en Jupiter bij de Romeinen was. Ook een overoude god was Donar, die zoals de naam reeds aangeeft vooral de god van de donder was. Hij was echter nog heel wat meer, want de vruchtbaarheid van de akker en het gedijen van de veestapel stonden onder zijn bescherming en bovendien werd hij ook nog in andere opzichten beschouwd als de behoeder van het menselijke leven. Wodan kennen wij in later tijd vooral als de god van de oorlog, maar als de Romeinen hem met hun Mercurius gelijkstellen, leren wij daaruit dat hij dit niet alleen geweest kan zijn. Dat stemt inderdaad overeen met de latere Scandinavische overlevering, want die tekent hem bovendien als een god van kunsten en wetenschappen. Hij geeft aan de dichters de inspiratie. Aan hem wordt het vinden van de runenkunst toegeschreven en hij is ten nauwste verbonden met allerlei soorten van tovenarij.

Er zijn waarschijnlijk nog wel andere goden door onze voorouders vereerd. De Noord-Germaanse stammen kenden er in elk geval heel wat meer. Maar de voornaamsten hebben wij met deze drie wel genoemd. Misschien mogen wij nog toevoegen een god Frô (in het noorden Freyr geheten), wiens taak het was in de natuur de vruchtbaarheid te bevorderen. Daarnaast waren er ook nog verscheidene godinnen. Wij vonden er immers reeds een in de naam vrijdag verborgen en wel de godin Frija, die evenals de Romeinse Venus godin van de liefde was.

Tempels en feesten

Tacitus vertelt dat de Germanen hun goden niet in tempels vereerden, maar in de heilige bossen onder de open hemel en hij geeft aan zo'n vorm van godsdienst de voorkeur boven de pralende godenbeelden en tempels van zijn eigen volk. Toch hebben ook vele Germaanse stammen voor hun godsdienstige handelingen gebouwen opgericht. Daartoe dwong hen immers reeds het feit dat gedurende een groot gedeelte van het jaar een verblijf in de open lucht vrijwel onmogelijk is.

Een van de voornaamste godsdienstige feesten werd aan het eind van december gevierd. Dat was de joeltijd, die ongeveer van Kerstmis tot Driekoningen reikte. Dan verenigden de leden van familie of stam zich aan gemeenschappelijke maaltijden, waarbij ook aan de goden werd geofferd. Daarbij was van groot gewicht het samen drinken van de heilige mede, een drank die door middel van honing was gegist.

Reuzen en dwergen

Behalve goden geloofden de Germanen ook aan andere bovennatuurlijke wezens. Daaronder waren er behulpzame zoals dwergen en alven, maar ook gevaarlijke zoals de reuzen. Deze laatsten zouden in de wilde natuur, in bergen en bossen, in moerassen en heivlakten heersen en vandaar de mensenwereld bedreigen. De god Donar toonde zich juist door zijn nooit aflatende strijd tegen de reuzen de ware beschermer van het mensengeslacht. Zelfs bestond de voorstelling dat het eens aan het eind van de wereld tot een geweldige strijd zou komen tussen de goden en de demonen, waarin de goden zouden worden overwonnen en de aarde door vuur en water zou worden vernietigd. Maar na deze wereldondergang (die verkeerdelijk wel godenschemering wordt genoemd) zou er een nieuwe aarde tevoorschijn komen en zou een ander godengeslacht over de wereld heersen. Zo overwint naar de Germaanse voorstelling ten slotte het goede toch het kwaad.

Karaktereigenschappen van de Germanen

Hoe de Romeinen de Germanen zagen

Elk volk onderscheidt zich door een aantal bijzondere eigenschappen die natuurlijk bij andere volken niet geheel ontbreken, maar daar toch niet op de voorgrond treden. Wanneer wij de Nederlanders als flegmatiek kenschetsen, dan wil dit nog niet zeggen dat er in ons volk geen opvliegende warmbloedige mensen zouden zijn, maar natuurlijk alleen dat de Nederlanders over het algemeen met bedaard overleg weten te handelen en hun gevoel trachten te beheersen. In deze zin is het ook mogelijk het Germaanse karakter te bepalen.

De Romeinen hebben de Germanen allereerst leren kennen als hun gevaarlijkste tegenstanders. In de strijd waren zij sterk door hun onweerstaanbare aanvalskracht, maar wanneer het er meer op aankwam een onderneming met geduld en doorzettingsvermogen tot een goed einde te voeren, dan verslapte spoedig hun ijver. De wil om een zaak aan te pakken zou dus groter zijn dan de vasthoudendheid bij de uitvoering. Toch vraagt men zich af of deze voorstelling wel geheel juist is. Wij denken slechts aan het oneindige geduld waarmee de Germaanse kunstenaars hun versieringen in hout of metaal hebben aangebracht. Wij spraken reeds over de bloedwraak. Een Germaanse spreuk zegt: de slaaf wreekt zich onmiddellijk, een lafaard nooit, maar de dappere beidt zijn tijd. Hij heeft bewondering voor de 'koude wraak', dat is dus juist het jaren kunnen wachten op de gunstige gelegenheid waarop men aan het geschokte eer- en rechtsgevoel voldoening kan verschaffen.

Germaanse deugden

Wil men de eigenschappen van een volk leren kennen, dan is het van belang welke het zelf het hoogste prijst. Want daarin tekent het zijn ideaal, waarnaar men streeft. In de Germaanse heldenpoëzie worden in de mens het hoogst en het luidst geprezen de mannelijke deugden van moed, trouw en mildheid. Wat de moed aangaat, uit de geschiedenis van de Germanen blijkt overtuigend dat zij niets meer verafschuwden dan lafheid. Zij wierpen zich met een hartstochtelijke dapperheid in het gevecht en als de kansen tegen hen keerden, dan kozen zij vaak liever de dood dan de overgave.

Niet minder wordt de trouw geprezen als een bijzonder Germaanse deugd. De verhouding tussen heer en gevolg berustte geheel op het wederzijds gegeven woord. Wie dat zou breken, zou als een eerloze uit de gemeenschap van de mensen worden uitgestoten. De trouw is een zuiver persoonlijke verbondenheid tussen mens en mens. Zij is in het leven van de Germaanse stammen meermalen het sterkst bindende element geweest, omdat de eenheid van stammen en volken vaak juist op de trouw aan de leider berustte. Dit gold natuurlijk vooral in een tijd toen er van een eigenlijk nationaal gevoel nog geen sprake was, zoals reeds daaruit blijkt dat herhaaldelijk Germanen tegen Germanen streden en zelfs handlangersdiensten aan de Romeinen bewezen.

Ten slotte de mildheid. De vorst wordt geprezen als ringenuitdeler of schattengever, omdat hij door zijn ruime geschenken aan de mannen van zijn gevolg hun trouw belooft en hen aan zich verbindt. Koningen die een zuinig beheer voeren en daarom hun hofhouding korthouden, staan in de overlevering daarom met een spotnaam bekend. Vrijgevigheid was echter niet alleen de deugd van het vorstelijk hof, maar niet minder van de vrije boer. Dit blijkt reeds uit de gastvrijheid die op onbekrompen wijze werd beoefend.

Germaanse gebreken

Het is waarlijk niet nodig de Germaan te tekenen als een soort ideaalmens. Hij had zijn gebreken evengoed als elk ander volk. Prijzen wij zijn dapperheid, daarnaast zouden wij kunnen laken dat hij vaak ook onmeedogend en wreed kon zijn, al voegen wij er gaarne aan toe dat zij nooit, gelijk de Romeinen dit deden, hun gevangen vijanden voor de wilde beesten in de arena wierpen.

Als voornaamste ondeugden van de Germanen noemt men gewoonlijk de onmatigheid en dobbelzucht. Wat nu het eerste aangaat, dit oordeel berust daarop dat de gastmalen, die lang en overvloedig waren, vaak in dronkenschap eindigden en daardoor ook in twist en gewelddadigheden ontaardden. Maar hetzelfde kan men heden ten dage nog op ons platteland vaststellen en toch zal niemand daaruit willen afleiden dat drankzucht een kenmerk onzer boerenbevolking is. Mensen die in het dagelijkse leven zeer sober zijn, zullen in de enkele gevallen van gemeenschappelijke feesten er licht toe komen de maat te overschrijden.

Wat nu de dobbelzucht aangaat, hiervoor is de reeds vele malen genoemde Tacitus onze zegsman. Wij kunnen eraan toevoegen dat ons uit de eigen Germaanse overlevering van deze ondeugd al heel weinig blijkt. Daarom behoeft Tacitus nog geen onwaarheid te hebben verteld. Maar het is wel mogelijk dat hij de betekenis van het kansspel niet geheel begrepen heeft. De teerlingworp hangt naar het oordeel van de Germanen niet af van een blind toeval, maar is een lotsbeschikking. Men kan daarmee het wichelen vergelijken: staafjes van een vruchtdragende boom werden door bepaalde tekens (misschien wel runen) onderscheiden, dan werden zij op een linnen doek geworpen en de priester koos er dan drie uit, wier tekens hem aanwijzingen gaven betreffende de toekomst. Het spreekt vanzelf dat men dit niet beschouwde als iets geheel willekeurigs, maar in de keus van de stokjes een wilsuiting van de goden zag. Zo kan ook de teerlingworp beschouwd zijn als meer dan het spel van een blind toeval. Het is opmerkelijk dat Tacitus, wanneer hij de Germaanse speelzucht vermeldt, daarbij zonder het te beseffen tevens een deugd vaststelt. Zij verdobbelen, zegt hij, hun hele bezit, tot zelfs vrouw en kinderen toe en schromen niet hun eigen vrijheid op het spel te zetten. En als de worp in hun nadeel is gevallen, dan aarzelen zij niet zich in dienstbaarheid te begeven. Dit is domme stijfhoofdigheid. Zij zelf echter noemen dat trouw. Na wat wij reeds zeiden over de hoge waarde die de Germanen aan de trouw hechtten, behoeft ons deze handelwijze van de verliezer niet te verbazen.

Belangstelling voor het vreemde

Geen ideale mensen waren de Germanen, maar zij waren een stoer en gezond ras dat zich onderscheidde door ontembare moed, maar niet minder door een ijzeren energie. Hun strijd tegen het Romeinse imperium geeft daarvan de duidelijkste bewijzen. Opmerkelijk is ook hun openheid van geest, waardoor zij in staat waren alles wat hun uit den vreemde werd aangebracht, niet alleen te aanvaarden en te gebruiken, maar wat nog veel belangrijker is, ook zelfstandig te verwerken en verder te ontwikkelen. Hier schuilt echter ook een gevaar waaraan Germaanse volkeren meermalen ten offer zijn gevallen. Zij laten zich al te gauw door het uitheemse verblinden en komen er dan toe het eigene gering te schatten. Dat deden ook de stammen die in ons land woonden. Is het niet een sprekend feit dat de Bataafse vrijheidsheld de Latijnse naam Claudius (eigenlijk Julius) Civilis draagt? Hier schuilt een gevaar dat voor vele Germaanse stammen verderfelijk is geworden.

Dit blijkt vooral als in de tijd van de volksverhuizing Germaanse volken zich in het gebied van het Romeinse rijk vestigen. Na enkele geslachten hebben zij dan reeds veel van de Romeinse cultuur overgenomen. Ook

in onze eigen geschiedenis kunnen wij voorbeelden aanwijzen van een meermalen overdreven neiging vreemde volken na te volgen.

Iets uit de geschiedenis van de Germanen

Germanen en Romeinen

Wat is de betekenis van de Germanen voor de geschiedenis van Europa? Het antwoord is waarlijk niet moeilijk: een belangrijk deel van wat er in ons werelddeel tot stand is gebracht, was het werk van de Germanen. Wij noemen als enkele voorbeelden uit latere eeuwen: de geweldige kolonisatiearbeid die door de Nederlanders en de Engelsen is verricht en de ontwikkeling van de moderne techniek die voor een zeer belangrijk deel op het werk van Germaanse onderzoekers berust.

Maar dit geldt haast nog meer voor de geschiedenis van Europa in de eerste eeuwen van onze jaartelling. Een streven naar uitbreiding, naar een leven vol gevaar en avontuur buiten de veilige grenzen van het eigen vaderland, is dan het kenmerk van de Germaanse stammen. Als de Romeinen ons land veroveren, hebben de Germanen reeds op enige plaatsen de Rijn overschreden. De keizers hebben er steeds naar gestreefd deze rivier als grens van hun rijk te handhaven, als het mogelijk was ook de stammen aan de overzijde aan hun macht te onderwerpen. Onder keizer Augustus zag het er een ogenblik naar uit dat het vrije Germanië tot aan de Elbe in het Romeinse rijk zou worden ingelijfd. Maar de overwinning van Arminius op een Romeinse veldheer in het Teutoburgerwoud (in het jaar 9 van onze jaartelling) heeft aan dit streven voorgoed een einde gemaakt. Men kan de betekenis van dit feit nauwelijks hoog genoeg aanslaan. Arminius was in waarheid een groot bevrijder van de Germaanse volkeren. Wat zou de geschiedenis van ons werelddeel anders zijn verlopen indien de Romeinen er werkelijk in waren geslaagd hun grenzen tot aan de Elbe uit te zetten! Zij zouden dan ook zover hun beschaving hebben verspreid en de stammen ten oosten van de Rijn zouden even sterk geromaniseerd zijn als de Bataven in ons land. Dan hadden de Germanen wellicht niet de kracht behouden om de leiding van West-Europa over te nemen toen het Romeinse rijk ineenstortte (zie fig. 12).

De volksverhuizing

Want het Romeinse rijk is ondergegaan in de tijd van de volksverhuizing. Reeds vroeg horen wij van grote tochten die Germaanse stammen ondernamen. Tussen 113 en 101 vóór het begin van onze jaartelling braken de Kimbren en de Teutonen uit het noorden van Jutland op. Zij trokken door Zuid-Duitsland en Zwitserland, verschijnen later weer in Gallië en Spanje, verslaan verschillende Romeinse legioenen, zodat Rome reeds vrezen moet door de 'barbaren' te worden veroverd en gebrandschat. Maar dan worden zij in het noorden van Italië in twee afzonderlijke veldslagen overwonnen en volkomen vernietigd. Wat gespaard werd, kwam in de legioenen terecht of werd als slaaf verkocht.

Omstreeks dezelfde tijd steken de Goten uit Zweden naar de mond van de Weichsel over. Zij gaan dan vervolgens in de eerste eeuw van onze jaartelling dwars door Rusland tot aan de kusten van de Zwarte Zee, waar zij een groot en machtig rijk stichten. Dit gaat in 375 door de inval van de Hunnen te gronde. Maar daarmee is de rol van dit volk nog lang niet uitgespeeld. Het deel van de West-Goten vestigt zich na lange omzwervingen in het zuiden van Frankrijk, terwijl de Oost-Goten onder de beroemde koning Theodorik de heerschappij over Italië veroverden. Dit gebeurt in het laatst van de 5de eeuw en het vormt het besluit van een lange tijd van onrust waarin vele andere Germaanse stammen uit hun woongebied zijn uitgezwermd.

De belangrijkste feiten van de volksverhuizing zijn:

1. de uitbreiding van de Alemannen over de Main tot in Zwitserland en tot aan de Vogezen, waardoor dus het gehele Zuid-Duitse gebied voor een Germaanse nederzetting werd gewonnen;
2. de tocht van de Angelen en Saksen uit de streek van Sleeswijk-Holstein, deels over de Noordzee, deels door ons land naar Engeland, waar zij de Keltische stammen overwinnen en steeds verder terugdringen;
3. het binnendringen van de Franken in het noorden van Gallië en de stichting van een Germaanse staat die de kern van het latere Frankrijk (eigenlijk het rijk van de Franken!) zou vormen;
4. de reeds genoemde stichting van Gotische staten op het grondgebied van het Romeinse rijk; en
5. de tochten van de Sueven en Wandalen naar Spanje en Noord-Afrika, waar eveneens Germaanse rijken werden gesticht.

Fig. 12. Afbeelding van een Germaansen krijgsman uit de laatste periode van de tijd der Volksverhuizing.

Deze geweldige uitbreiding van Germaanse stammen over Engeland, Frankrijk, Spanje en Italië betekent niet altijd een blijvende winst. Overal waar de Germanen zich neerzetten op het gebied van het oude Romeinse rijk, gaan zij ten slotte geheel in de oorspronkelijke bevolking op. De enige uitzondering is Engeland, waar zich tot op onze dagen een Germaans volk met een Germaanse taal heeft gehandhaafd. Maar de Franken werden in de loop van de eeuwen geheel geromaniseerd en hun aanpassingsvermogen was zelfs zo groot dat zij ook hun eigen taal opgaven. Ook in Italië, waar eerst de Goten, later de Langobarden hun rijken stichtten, zijn zij als zelfstandige volken ondergegaan. Alleen de naam Lombardije herinnert nog aan het Germaanse volk dat zich hier had gevestigd. In Spanje gebeurde op den duur hetzelfde. Zo hebben de Romaanse volkeren zich versterkt door de toevloed van een sterk Germaans element, maar zij zijn erin geslaagd hun taal en hun beschaving te doen zegevieren over die van hun veroveraars.

De wikingtijd

Nauwelijks is Europa tot rust gekomen of nieuwe stormen steken uit het gebied van de Germanen op. Nu is het uitgangspunt Scandinavië. In de loop van de 8ste tot de 11de eeuw zeilen voortdurend vloten uit, eerst met het doel de kusten van de rijke landen aan de Atlantische Oceaan te plunderen en te brandschatten, weldra ook om zich op verschillende plaatsen neer te zetten te midden van de daar wonende bevolking. Ook in de geschiedenis van ons land zijn de tochten van de Noormannen bekend. Herhaaldelijk hebben zij de rijke handelsstad Dorestad (Wijk bij Duurstede) veroverd en in de as gelegd. In Engeland en Ierland ontstonden sterke wikingstaten, maar ook hier gingen de Scandinavische veroveraars langzamerhand in de oorspronkelijke bevolking op. In Frankrijk herinnert de naam van het landschap Normandië aan de nederzetting die de Noorman Rollo daar in 911 stichtte. Verschillende eilanden in de Atlantische Oceaan werden in deze tijd door de Wikingen voor het eerst ontdekt en bewoond. De belangrijkste gebeurtenis was de kolonisatie van IJsland, omdat hier een groot aantal overleveringen uit het Germaanse verleden bewaard zijn gebleven en zelfs opgetekend. Van IJsland uit werd Groenland ontdekt en bewoond. Dit vormde weer het uitgangspunt voor verdere ontdekkingstochten die zich zelfs tot Amerika uitstrekten, dat de Germanen dus reeds eeuwen vóór Columbus hadden leren kennen.

Het waren in hoofdzaak Noren en Denen die deze tochten naar het westen van Europa maakten. De Zweden richtten zich natuurlijk naar de kusten aan de overzijde van de Oostzee. Hier drongen zij diep in Rusland door, stichtten wikingrijken in Nowgorod en Kiew en dreven vandaar uit een levendige handel op Byzantium en op de Arabische wereld. Deze wikingstaten in het oosten vormden de grondslag van het latere Russische rijk. Ook hier hebben de Germanen zich ten slotte aan hun Slavische omgeving aangepast.

Ook in de Noormannentijd hebben Germaanse stammen met grote moed en ondernemingslust in alle delen van Europa hun macht gevestigd. Zij bleken echter op den duur niet sterk genoeg om hun eigen aard zelfstandig te bewaren. Toch is hun betekenis voor de verdere ontwikkeling van Europa daarom niet geringer. Zij kunnen met volle recht de bouwers van het nieuwe Europa worden genoemd.

Fig. 12. Afbeelding van een Germaanse krijgsman uit de laatste periode van de tijd van de volksverhuizing.

Korte tijdtafel

- Omstreeks 2500–1800 v.Chr.: Jongere steentijd
- Omstreeks 1800–1000 v.Chr.: Bronstijd
- Sedert 1000 v.Chr.: IJzertijd
- 113–101 v.Chr.: Tochten van de Kimbren en Teutonen
- Omstreeks 70 v.Chr.: Inval van Ariovistus in Gallië
- 58–50 v.Chr.: Caesar verovert Gallië
- 9 n.Chr.: Arminius vernietigt de Romeinse legioenen onder Varus in het Teutoburgerwoud
- 14–17: Tochten van Germanicus over de Rijn
- 69–70: Opstand van de Bataven onder Julius Civilis
- Omstreeks 250: De Romeinen ontruimen het gebied ten oosten van de Rijn
- 4de tot 6de eeuw: Volksverhuizing
- 787: Aanvang van de wikingtijd
- 834: Eerste plundering van Dorestad door de Noormannen
- Begin van de 11de eeuw: Laatste tochten van de Noormannen in ons land

nationaalsocialistische
NaSoBi
bibliotheek